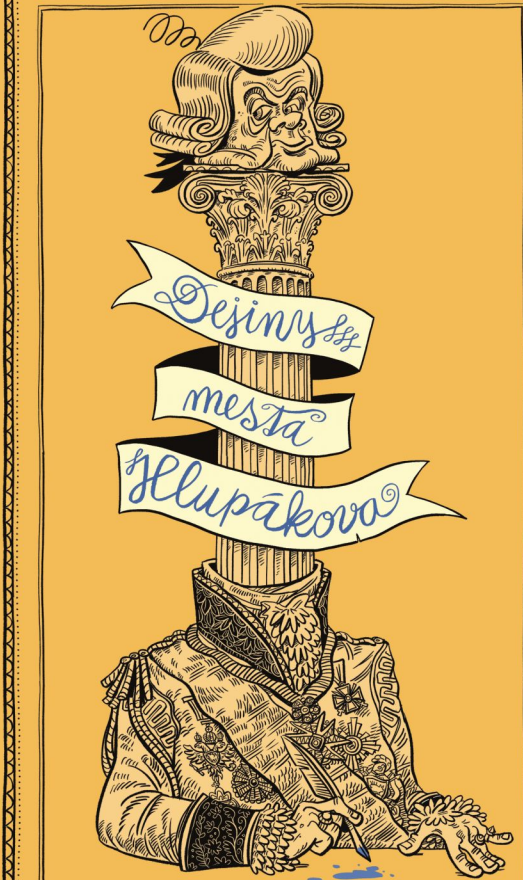

Michail Saltykov-Ščedrin

Dejiny mesta Hlupákovo

Michail Saltykov-Ščedrin

Dejiny mesta Hlupákova

Z ruštiny preložil
JÁN ŠTRASSER

slovart

Copyright © Michail Saltykov-Ščedrin 1965 – 1977
Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2026
Translation © Ján Štrasser 2026

ISBN 978-80-556-7455-1

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými, ani vo forme fotokópií, nahrávok, prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Obsah

Dejiny mesta Hlupákova 7

Slovo vydavateľa 9
Slovo k čitateľovi 11
O pôvode Hlupákov 13
Zoznam mešťanostov 21
Verklík 24
Príbeh šiestich mešťanostiek 35
Správa o Dvojekurovovi 47
Hladné mesto 49
Slamené mesto 62
Fantastický cestovateľ 72
Vojny za osvetu 77
Doba oslobodenia od vojen 96
Uctievanie mamony a pokánie 112
Potvrdenie pokánia. Záver 138
Dôkazové materiály 165
List redakcii časopisu Vestník Európy 174

Obrázky z gubernie (výber) 183

Príjemná rodinka 185
Otupnosť 200
Korepanov 209
Luzgin 216
Vladimír Konstantinovič Bujerakin 229
Gorechvastov 245

Dejiny mesta Hlupákova

Slovo vydavateľa

Už dávno som mal v úmysle napísať dejiny nejakého mesta (alebo oblasti) v určitom časovom období, no nepriali tomu rôzne okolnosti. Predovšetkým mi chýbal materiál, ktorý by bol aspoň trochu spoľahlivý a vierohodný. Teraz som sa však prehrabával v archíve mesta Hlupákova a čírou náhodou som naďabil na pomerne objemný zväzok zošitov pod spoločným názvom Hlupákovská kronika. Keď som si tie zošity prelistoval, zistil som, že mi môžu poslúžiť ako dôležitý podklad pri uskutočnení môjho zámeru. Hlupákovská kronika je pomerne jednotvárna, takmer výlučne sa sústreďuje na životopisy mešťanostov, ktorí takmer celé storočie vládli nad osudmi mesta Hlupákova, a na opisy ich najpozoruhodnejších činov ako napríklad rýchla jazda na poštových záprahoch, energické vymáhanie nedoplatkov, akcie proti obyvateľom, stavanie a ničenie hradských ciest, uvaľovanie daní na nájomcov atď. Ale aj z týchto skromných faktov sa dá vypozorovať charakter mesta a vystopovať, ako sa v jeho dejinách odrážali rôzne zmeny, ktoré sa zároveň odohrávali vo vyšších kruhoch. Napríklad mešťanostovia z čias Birona sa vyznačujú nerozvážnosťou, mešťanostovia z čias Poťomkina organizačnými schopnosťami a tí z čias Razumovského neznámym pôvodom a rytierskou odvahou. Všetci obyvateľov mesta bičujú, no tí prví ich bijú bez vysvetlenia, druhí to zdôvodňujú požiadavkami civilizácie, tretí chcú, aby sa obyvatelia vo všetkom spoľahli na ich odvahu. Taká rôznorodosť opatrení, pravdaže, nemohla nevplývať aj na samotný charakter života obyvateľov – v prvom prípade sa obyvatelia triasli neuvedomelo, v druhom sa triasli s vedomím, že z toho budú mať prospech, v treťom sa triasli plní dôvery. Ba aj tá energická jazda na poštových záprahoch mala v každom prípade určitý vplyv – upevňovala duch obyvateľov príkladmi konskej bodrosti a neúnavnosti.

Kroniku kontinuitne viedli štyria mestskí archivári a zahŕňa obdobie od roku 1731 po rok 1825 – v tom roku sa archivári očividne prestali venovať svojej činnosti. Navonok pôsobí autenticky,

čím chcem povedať, že ani na okamih nevyvoláva pochybnosti o svojej originalite – jej stránky sú rovnako zažltnuté a plné čarbaníc, rovnako obhryzené myšami a pošpinené muchami ako archív kníh, dokumentov a rôznych iných pamätihodností, ktoré zozbieral historik Michail Petrovič Pogodin. Človek má pocit, že nad zošitmi kroniky sedel akýsi archivársky Pimen, svietil si na svoje dielo blikotavou lojovou sviečkou a všemožne ho chránil pred nevyhnutnou zvedavosťou pánov Šubinského, Mordovceva a Meľnikova. Kroniku uvádza špeciálny zoznam či súpis, ktorý zrejme zostavil posledný kronikár, okrem toho je k nej ako dôkazový materiál priložených aj niekoľko školských zošitov, obsahujúcich originálne cvičenia na rôzne administratívno-teoretické témy. Napríklad úvahy O jednomyseľnosti mešťanostov, O príjemnom vzhľade pánov mešťanostov, O spásnej sile potláčania vzbúr (s obrázkami), Myšlienky pri vymáhaní nedoplatkov, Nestály prúd času a napokon pomerne rozsiahla dizertácia O prísnosti. S určitosťou sa dá povedať, že tieto cvičenia pochádzajú z pera rôznych mešťanostov (mnohé z nich sú aj podpísané) a majú tú vzácnu vlastnosť, že po prvé poskytujú verný obraz o vtedajšom stave ruského pravopisu a po druhé vykresľujú svojich autorov oveľa úplnejšie, presvedčivejšie a názornejšie než samotné rozprávanie kroniky.

Pokiaľ ide o vlastný obsah kroniky, je prevažne fantastický a v našej osvietenej dobe miestami takmer až nevierohodný. Taký je napríklad neuveriteľný príbeh o mešťanostovi s hudbou. Na jednom mieste kronikár rozpráva, ako mešťanosta lietal vo vzduchu, na inom, ako iný mešťanosta, ktorý mal nohy obrátené chodidlami dozadu, takmer utiekol za hranice spravovaného mesta. Vydavateľ sa však necítil oprávnený utajiť tieto podrobnosti, naopak, myslí si, že možnosť podobných faktov v minulosti ešte jasnejšie ukáže čitateľovi priepasť, ktorá nás od nej delí. Navyše vydavateľa viedla aj tá myšlienka, že fantastickosť príbehov vôbec neruší ich administratívno-výchovný význam a že bezhlavá samoľúbosť lietajúceho mešťanostu môže ešte aj teraz slúžiť ako záchranné varovanie pre tých súčasných úradníkov, ktorí nechcú byť predčasne odvolaní z funkcie.

V každom prípade, aby sa predišlo zlomyseľným interpretáciám, vydavateľ si pokladá za povinnosť konštatovať, že všetka jeho práca v tomto prípade spočívala len v úprave ťažkopádneho

a zastaraného štýlu kronikárov a v náležitom dohľade nad pravopisom, bez toho, aby sa čo i len trochu dotkol obsahu samotnej kroniky. Od prvej do poslednej chvíle vydavateľa neopúšťal hrozivý obraz Michaila Petroviča Pogodina a už len to môže byť zárukou, že k svojej úlohe pristupoval s úctivou bázňou.

Slovo k čitateľovi od posledného archivára-kronikára (1)

Ak starovekí Gréci a Rimania mohli skladať chválospevy na svojich bezbožných vodcov a odovzdávať ich ohavné skutky potomkom na ponaučenie, máme vari my, kresťania, ktorí sme prijali svetlo z Byzancie, byť menejcenní a menej vďační? Je naozaj pravda, že v každej krajine sa nájdu slávni Nerovia a udatnosťou žiariaci Caligulovia (2) a len my si u nás takýchto ľudí nenájdeme? Je smiešne a hlúpe si na takýto nezmysel čo i len pomyslieť a nieto ešte šíriť ho nahlas, ako to robia niektorí voľnomyšlienkari, ktorí svoje myšlienky preto pokladajú za voľné, že im v hlavách sem a tam voľne poletujú ako muchy bez prístrešia.

Nielen krajina, ale aj ktorékoľvek mesto, ba ktorákoľvek dedinka má a nemôže nemať svojich hrdinských Achillov, vymenovaných vrchnosťou a žiariacich udatnosťou. Pozri sa na prvú mláku – aj v nej nájdeš plaza, ktorý svojím hrdinstvom prevyšuje a zatieňuje všetky ostatné plazy. Pozri sa na strom – aj tam uvidíš, že niektorý konár je väčší a pevnejší ako ostatné, a tým aj vznešenejší. A pozri sa napokon aj na seba – aj tam zbadáš najprv hlavu a až potom si všimneš brucho a ďalšie časti tela. Čo je podľa teba vznešenejšie: tvoja hlava, čo sa hoci len ľahkou plnkou naplnená napriek tomu ťahá hore, alebo dole sa valiace brucho, vhodné len na výrobu tvojich páchnucich výkalov? Ó, tvoje voľnomyšlienkarstvo je naozaj ľahkovážne!

Takéto boli myšlienky, ktoré mňa, pokorného mestského archivára (s mesačným platom dva ruble, no napriek tomu vzdávajúceho chválu), spolu s mojimi tromi predchodcami podnietili nezištnými ústami ospievať oných slávnych Nerov (3), ktorí nie neznabožstvom a falošnou helénskou múdrosťou, ale tvrdosťou

a vrchnostenskou odvahou neobyčajne ozdobili naše slávne mesto Hlupákovo. Keďže nám sa nedostalo veršotepeckého nadania, povedali sme si, že nebudeme fidlikať, a odovzdaní do Božej vôle sme začali opisovať dôstojné činy jazykom síce nedôstojným, no nám vlastným a vyhýbali sme sa len vulgárnym slovám. Myslím si však, že takýto náš opovážlivý počin nám bude odpustený vzhľadom na osobitný zámer, s ktorým sme sa doň pustili.

Tým zámerom je postupne vyobraziť mešťanostov, ktorých do mesta Hlupákova v rozličnej dobe ustanovila ruská vládna moc. Pri práci na takom závažnom diele som si však neraz kládol otázku: unesiem vôbec toto bremeno? Za svojho života som videl veľa takých mimoriadne pracovitých ľudí, veľa takých videli aj moji predchodcovia. Bolo ich dovedna dvadsaťdva, veľkolepo nasledovali jeden po druhom, okrem sedemdňového katastrofálneho bezvládia, ktoré takmer uvrhlo celé mesto do záhuby. Niektorí ako prudký oheň lietali z jedného konca mesta na druhý, všetko čistili a obnovovali, iní, naopak, ako zurčiaci potok zavlažovali lúky a pastviny, kým bujarosť a nivočenie prenechávali prednostom svojich kancelárií. No všetci, aj tí bujarí, aj tí krotkí, zanechali po sebe vďačnú pamiatku v srdciach spoluobčanov, lebo všetci boli mešťanostovia. Táto dojímavá zhoda je sama osebe taká zvláštna, že kronikára značne znepokojuje. Nevie, čo viac chváliť – primerane panujúcu vrchnosť či primerane vďačnú vinicu?

No tá istá zhoda na druhej strane poskytuje kronikárovi aj nemalú úľavu. Lebo v čom vlastne spočíva jeho úloha? V tom, aby kritizoval či odsudzoval? Nie, v tom nie. V tom, aby usudzoval? Nie, ani v tom. Tak v čom teda? Nuž v tom, ľahkovážny voľnomyšlienkar, aby bol len zobrazovateľom spomínanej zhody a odovzdal o tom potomkom patričné ponaučenie.

Takto pochopená úloha sa stáva prístupnou aj pre najpokornejšieho z pokorných, lebo on je len krehkou nádobou, ktorá je naplnená hojne na všetky strany sa rozlievajúcou chválou. A čím je tá nádoba krehkejšia, tým krajšia a lahodnejšia je sladká chválorečivá vlaha, čo je v nej. A krehká nádoba si povie: „Hľa, aj ja som bola na niečo užitočná, hoci mi platia len dva medené ruble mesačne!“

Keď som sa takto aspoň čiastočne ospravedlnil, nemôžem nedodať, že naše rodné mesto Hlupákovo, ktoré sa venuje rozsiahlemu

obchodovaniu s kvasom, vnútornosťami a varenými vajcami, má tri rieky a tak ako staroveký Rím je postavené na siedmich pahorkoch, kde sa počas poľadovice doláme veľké množstvo kočov a takisto nespočetné množstvo koní trpí pod ranami bičom. Rozdiel je len v tom, že v Ríme žiarila bezbožnosť, kým u nás zbožnosť, Rím bol plný násilia, kým u nás vládla miernosť, v Ríme vyvádzala spodina, kým u nás – mešťanostovia.

A ešte čosi: túto kroniku písali postupne štyria archivári – Miška Triapičkin a Miška Triapičkin druhý, Miška Smirnomordov a ja, pokorný Pavluška, Maslobojnikov syn. Obávali sme sa len jedného, aby sa naše zošity nedostali k pánu Bartenevovi a aby ich neuverejnil vo svojom Archíve. Už nasleduje len chvála Bohu a koniec môjho tárania.

O pôvode Hlupákov

„Nechcem sa tak ako historik Kostomarov túlať po zemi ako sivý vlk, ani ako akademik Solovjov preháňať sa po oblakoch, ani ako etnograf Pypin košatiť myšlienky ako strom, ale chcem potešiť mojich milovaných Hlupákov, ukázať svetu ich slávne činy a ten ich vynikajúci koreň, z ktorého vyrástol tento úžasný strom a pokryl svojimi konármi celú zem.“(4)

Takto začína svoje rozprávanie kronikár, a len čo pár slovami pochváli svoju skromnosť, pokračuje.

Píše, že kedysi dávno jestvoval národ, ktorého príslušníci sa volali Hlavomlati a žili ďaleko na severe, tam, kde grécki a rímski dejepisci a zemepisci predpokladali, že sa nachádza Hyperborea a jej moria. Hlavomlati sa volali preto, že zvykli mlátiť hlavami do všetkého, čo im prišlo do cesty. Prišiel im do cesty múr, mlátili do múru, začali sa modliť, mlátili do podlahy. V susedstve s Hlavomlatmi žilo veľa ďalších samostatných rodov, kronikár však uvádza len tie najpozoruhodnejšie, a to menovite: Mrožojedi, Cibuľojedi, Kašojedi, Kľukváči, Vystrájači, Čertoorešníci, Žabiari, Krpčiari, Čiernostropníci, Budzogánci, Rozbitohlavci, Slepúsi, Hrubohubci, Ušiaci, Krivobrušci, Zubáči, Spozarožníci, Drobničkári a Rukopazušníci.

Tieto rody nemali ani náboženstvo, ani formu vlády, namiesto toho sa neustále nepriatelili. Uzatvárali spojenectvá, vyhlasovali vojny, dohadovali mier, navzájom si prisahali priateľstvo a vernosť, keď klamali, dodávali, že „nech sa od hanby prepadnem, ak to nie je pravda“, a už vopred boli presvedčení, že „kto sa hanbí, má prázdne gamby“. Takto si vzájomne pustošili svoje krajiny, vzájomne ponižovali svoje ženy a prznili panny a pritom sa pýšili svojou srdečnosťou a pohostinnosťou. No keď došli až tak ďaleko, že na posúchy zodreli kôru z poslednej borovice, keď už nebolo ani žien, ani panien a fabrika na ľudí prestala pracovať, Hlavomlati sa prví chytili rozumu. Uvedomili si, že niekto musí zvíťaziť, a poslali susedom posolstvo: Dovtedy sa budeme navzájom mlátiť hlavami, kým niekto niekoho nepremláti. „Šikovne to vymysleli,“ píše kronikár, „vedeli, že hlavy na ich pleciach sú mocné, tak dali tento návrh.“ A naozaj, keď naivní susedia pristali na tento zákerný návrh, Hlavomlati ich s božou pomocou zaraz všetkých premlátili. Prví sa vzdali Slepúsi a Rukopazušníci; dlhšie ako ostatní vzdorovali Kašojedi, Zubáči a Krivobrušci. Aby Hlavomlati premohli aj tých, museli použiť lesť. Bolo to takto: V deň bitky, keď sa šíky oboch strán postavili proti sebe, Hlavomlati zapochybovali o svojom úspechu a použili kúzlo: pustili na Krivobruščov slniečko. To slniečko aj samo stálo tak, že svietilo Krivobruščom do očí, no aby sa to dalo pokladať za kúzlo, Hlavomlati začali mávať smerom k Krivobruščom čiapkami: aha, akí sme my, aj slniečko je s nami. Krivobrušci sa však nezľakli hneď, aj im to spočiatku došlo – vysypali z vriec ovsenú múku a začali do nich slnko chytať. No nepodarilo sa im to a až vtedy zistili, že pravda je na strane Hlavomlatov, a priznali si porážku.

Keď Hlavomlati zhromaždili Vystrájačov, Kašojedov a ďalšie kmene, začali sa organizovať s očividným cieľom dosiahnuť nejaký poriadok. Históriu tohto organizovania kronikár podrobne neopisuje, uvádza z neho iba jednotlivé epizódy. Začali tým, že Volgu ovsenou múkou zamiesili, potom teľa do kúpeľa odvliekli, potom kašu v rybárskej sieti varili, potom capa v chlebovom ceste utopili, potom sviňu za bobra kúpili a psa namiesto vlka zabili, potom krpce potratili a po dvoroch ich hľadali, stratili ich šesť, no našli sedem, potom raka vyzváňaním zvonov vítali, potom šťuku z vajec zohnali, potom takmer osem vierst komára chytali, no ten

sedel Kašojedovi na nose, potom popa za psa vymenili, potom väznicu lokšami poupchávali, potom blchu na reťaz prikovali, potom diabla k vojsku odviedli, potom nebo kolmi podopierali, nakoniec sa unavili a len čakali, čo z toho vyjde.

No nevyšlo nič. Šťuka si opäť sadla na vajcia, lokše, ktorými poupchávali väznicu, zjedli väzni, rybárske siete, v ktorých varili kašu, zhoreli aj s kašou. A rozbrojov a sporov bolo viac ako predtým – opäť si začali vzájomne pustošiť krajiny, ženy brať do zajatia, panny przniť. Opäť skúsili mlátiť sa hlavami, no ani z toho nič nebolo. Vtedy sa rozhodli nájsť si knieža.

„Ten nám hneď a zaraz dá všetko," vravel starec Dobromyseľ. „Aj vojakov nám narobí, aj poriadnu väznicu postaví! Hybajme, chlapi!"

Hľadali knieža, hľadali, div že medzi troma borovicami nezablúdili, no našťastie sa našiel medzi nimi jeden Slepúch, čo tie tri borovice poznal ako svojich päť prstov. Vyviedol ich na rovnú cestu a priviedol rovno na kniežací dvor.

„Kto ste? A čo vás ku mne privádza?" spýtal sa knieža poslov.

„Sme Hlavomlati, sme najmúdrejší a najodvážnejší národ na svete. Ešte aj Krivobruščov sme čapicami utĺkli!" chvastali sa Hlavomlati.

„A čo ste ešte urobili?"

„Nuž… takmer osem vierst sme komára chytali," začali Hlavomlati a odrazu sa im to zdalo strašne zábavné… Pozreli sa na seba a vyprskli smiechom.

„To ty, Petruš, si chytal toho komára!" vysmieval sa Ivaška.

„Ja nie, to ty!"

„Nie, ja nie! Tebe sedel na nose!"

Keď knieža videl, že Hlavomlati ešte aj tu pred jeho tvárou pokračujú vo svojich škriepkach, veľmi sa rozčúlil a začal ich poučovať žezlom.

„Hlúpi ste, hlúpi!" povedal, „podľa toho, čo robíte, by ste sa nemali volať Hlavomlati, ale Hlupáci. Nechcem vládnuť hlúpym! Nájdite si také knieža, nad ktorého na svete niet hlúpejšieho, ten nech vám vládne."

Potom Hlavomlatov ešte trochu poučil žezlom a zdvorilo ich poslal preč.

Zamysleli sa Hlavomlati nad slovami kniežaťa, kráčali a celou cestou premýšľali.

„Prečo nás takto zhanobil?“ vraveli jedni. „My sme mu otvorili srdcia a on nás poslal hľadať hlúpe knieža!“

No zároveň si povedali svoje aj druhí, ktorí v slovách kniežaťa nevideli nič urážlivé.

„A čo!“ namietali. „Hlúpy knieža môže byť hádam ešte lepší! Strčíme mu do ruky kúsok bábovky, jedz a neotravuj!“

„Aj to je pravda,“ súhlasili ďalší.

Vrátili sa Hlavomlati domov, no rozhodli sa, že najprv si opäť skúsia sami zaviesť poriadky. Kohúta kŕmili na povraze, aby im neušiel, psa zjedli… No stále to nevychádzalo. Premýšľali, premýšľali a vybrali sa hľadať hlúpe knieža.

Šli širým svetom tri roky a tri dni a stále nikam nedošli. Napokon predsa len prišli k močiaru. A na okraji močiara stojí Rukopazušník, hľadá rukavice, čo mu trčia spoza opaska.

„Nevieš, milý Rukopazušníček, kde by sme také knieža našli, od ktorého už niet na svete hlúpejšieho?“ zaprosili Hlavomlati.

„Viem o takom,“ odvetil Rukopazušník, „choďte rovno cez močiar, je to blízko.“

Všetci Hravomlati sa zaraz vrhli do močiara a vyše polovica z nich sa v ňom utopila (mnohí sa obetovali za svoju vlasť, píše kronikár). Napokon vyliezli z trasoviska a čo nevidia: Na druhom brehu močariska, rovno pred nimi, sedí sám knieža – a hlúpy je prehlúpy! Sedí a je maľované perníky. Potešili sa Hlavomlati: To je teda knieža! Lepšieho sme si nemohli želať!

„Kto ste? A čo vás ku mne privádza?“ spýtal sa knieža, prežúvajúc perník.

„Sme Hlavomlati, najmúdrejší a najodvážnejší národ na svete. Ešte aj Krivobruščov sme čapicami utĺkli!“ chvastali sa Hlavomlati.

„A čo ste ešte urobili?“

„Šťuku sme z vajec zohnali, Volgu ovsenou múkou zamiesili…“ začali vyratúvať Hlavomlati, no knieža nemal chuť ich počúvať.

„Ja som teda dosť hlúpy,“ povedal, „no vy ste ešte hlúpejší ako ja! Vari šťuka sedí na vajciach? Vari sa dá tečúcu rieku zamiesiť ovsenou múkou? Vy sa nemáte volať Hlavomlati, ale Hlupáci.

Nechcem vám vládnuť, nájdite si také knieža, nad ktorého na svete niet hlúpejšieho, ten nech vám vládne."

Potom Hlavomlatov vyobracal žezlom a vypoklonkoval ich.

Zamysleli sa Hlavomlati – napálil ich ten papľuh Rukopazušník! Vravel, že toto je najhlúpejší knieža, no on je múdry! Vrátili sa domov a opäť si začali sami robiť poriadky. Na daždi onuce sušili, na borovicu liezli, aby uvideli Moskvu. No nijaké poriadky nemajú, tak je to! Vtedy všetkých na múdru myšlienku priviedol Petruš Komár.

„Mám kamaráta," povedal, „volajú ho Kradoš-hraboš, ak už taká líška mazaná nenájde knieža, potom ma súďte zhovievavo, odtnite mi moju naničhodnú hlavu!"

Povedal to tak presvedčivo, že Hlavomlati ho poslúchli a zavolali Kradoša-hraboša. Dlho sa s nimi handloval, za nájdenie vladára si tri a pol kopejky pýtal, no Hlavomlati mu núkali dve a k tomu svoje životy. Nakoniec sa predsa len dajako dohodli a pobrali sa hľadať knieža.

„Nájdi nám takého, čo bude hlúpy," vraveli Hlavomlati Kradošovi-hrabošovi, „načo by nám bol múdry, toho nech čert vezme!"

A Kradoš-hraboš ich viedol najprv smrečinou a brezinou, potom húštinou, potom lesíkom a vyviedol ich rovno na čistinku. A uprostred tej čistinky sedí knieža.

Pozreli sa Hlavomlati na knieža a zmeraveli. Pred nimi sedí knieža múdry ako Šalamún, z flintičky strieľa, šabličkou sa rozháňa. Každou strelou z flintičky srdce prestrelí, každým mávnutím šabličky zotne hlavu z pliec. A Kradoš-hraboš, čo ten hnusný čin spáchal, len stojí, brucho si hladká a popod fúzy sa usmieva.

„Zbláznil si sa?! Pôjde tento k nám? Stokrát hlúpejší boli, a nešli!" oborili sa Hlavomlati na Kradoša-hraboša.

„Nebojte sa! Zvládneme to!" povedal Kradoš-hraboš. „Dajte mi čas a porozprávam sa s ním medzi štyrmi očami."

Vidia Hlavomlati, že ich Kradoš-hraboš načisto obalamutil, no už nemôžu cúvnuť.

„Toto ti je, bratku, inakšia robota ako sa s Krivobruščami hlavami mlátiť! Len nám ty, bratku, pekne povedz, čo si za človeka? Aký máš titul, akú hodnosť?" hučia Hlavomlati.

A Kradoš-hraboš zatiaľ pristúpil až ku kniežaťu, zložil si pred ním čiapku zo soboliny a začal mu čosi tajné šepkať do ucha. Dlho si šepkali, no nebolo počuť, o čom. Hlavomlati začuli len, ako Kradoš-hraboš povedal: „Mlátiť ich, vaša kniežacia jasnosť, môžete, kedy sa vám zachce."

Napokon aj na nich prišiel rad postaviť sa pred jasné oči jeho kniežacej jasnosti.

„Kto ste? A čo vás ku mne privádza?" spýtal sa ich knieža.

„Sme Hlavomlati, najodvážnejší národ na svete," spustili Hlavomlati, no vtom sa zarazili.

„Počul som, páni Hlavomlati!" uškrnul sa knieža („a tak milo sa usmial, akoby slniečko zažiarilo!" poznamenáva kronikár), „veľa som počul! Aj to viem, ako ste raka vyzváňaním zvonov vítali – viem toho dosť! Len jedno neviem, prečo ste sa unúvali ku mne?"

„Prišli sme k tvojej vladárskej jasnosti, aby sme ti oznámili: spáchali sme voči sebe veľa vrážd, veľa pustošenia a potupy, no spravodlivosť sme stále nenašli. Poď a vládni nám!"

„Tak sa vás spýtam: ktorým mojim kniežacím bratom ste sa už boli pokloniť?"

„Nuž, boli sme u jedného hlúpeho kniežaťa, aj u druhého hlúpeho, tí nám však nechceli vládnuť!"

„Dobre. Ja vám chcem vládnuť," povedal knieža, „no žiť k vám nepôjdem! Lebo žijete ako zvieratá – z cudzej práce smotanu zberáte, nevesty prznite! No namiesto seba vám posielam tu tohto Kradoša-hraboša, nech vám on u vás doma vládne a ja odtiaľto budem aj jeho, aj vás riadiť!"

Hlavomlati zvesili hlavy a povedali:

„Tak!"

„A budete mi platiť rôzne dane," pokračoval knieža, „komu ovca porodí jahňa, ovcu odovzdá mne a jahňa si nechá, kto získa groš, rozlomí ho na štvoro – štvrtinu dá mne, aj druhú mne, tretiu zasa mne a štvrtú si môže nechať. Keď pôjdem do vojny, aj vy pôjdete! A do ďalších vecí sa nebudete starať!"

„Tak!" odpovedali Hlavomlati.

„A tých z vás, čo sa nebudú do ničoho starať, budem mať rád, všetkých ostatných budem trestať."

„Tak!" odpovedali Hlavomlati.

„A keďže ste neboli schopní žiť podľa seba a sami ste si, hlúpi, zaželali byť otrokmi, odteraz sa nebudete volať Hlavomlati, ale Hlupáci."

„Tak!" odpovedali Hlavomlati.

Potom knieža prikázal pohostiť poslov vodkou a dať každému jeden koláč a červenú šatku, uložil im rôzne dane a zdvorilo ich poslal preč.

Hlavomlati šli domov a vzdychali. „Neprestajne vzdychali, hlasno nariekali," svedčí kronikár. „Aha, toto je tá kniežacia spravodlivosť!" hovorili. A ešte vraveli: „Pritakávali sme, pritakávali, až sme sa dopritakávali!" A jeden z nich vzal gusle a spustil:

Tíško, šum tíško, zelená dubina, moja mať!
Dopraj mi, nech sa trochu zamyslím,
lebo ja zrána budem na výsluchu stáť
pred prísnym sudcom, pred cárom samotným…

Čím dlhšie sa tiahla pieseň, tým nižšie klesali hlavy Hlavomlatov. „Boli medzi nimi siví starci a trpko plakali, že svoju sladkú slobodu premrhali," píše kronikár, „a boli aj mladí, ktorí z tej slobody sotva ochutnali, no aj tí plakali. Až vtedy si všetci uvedomili, aká krásna je sloboda." Zazneli záverečné verše piesne:

Za to ti dám, chlapče, celú kopu zlata,
v poli bude veľký kaštieľ stáť:
Dva vysoké stĺpy, medzi nimi lata…

Všetci padli dolu tvárou a začali vzlykať.

No tragédia už bola dovŕšená. Keď Hlavomlati prišli domov, okamžite si našli močarinu, postavili na nej mesto, nazvali ho Hlupákovo a seba podľa neho Hlupákmi. „A takto teda rozkvitla tá starobylá vetva," dodáva kronikár.

Kradošovi-hrabošovi sa však tá ich pokora nepáčila. Potreboval vzbury, lebo dúfal, že ich potlačením si aj vladárovu priazeň získa, aj od vzbúrencov úplatky vezme. A tak začal Hlupákov trápiť všelijakými klamstvami a naozaj zakrátko vyvolal vzbury. Najprv sa vzbúrili Spozarožníci, po nich Slezinári. Kradoš-hraboš na nich namieril delá, guľami po nich pálil nemilosrdne, a keď ich rozohnal,

uzavrel s nimi mier, čiže u Spozarožníkov jedol rybu platesu a u Slezinárov slezinu. Od kniežaťa sa mu dostalo veľkej pochvaly. No čoskoro začal kradnúť v takej miere, že chýry o jeho nenásytnosti sa dostali až ku kniežaťu. Knieža sa veľmi rozčúlil a poslal nevernému poddanému povraz. Kradoš-hraboš sa však vynašiel: predišiel obeseniu tým, že sa utopil v lyžičke vody.

Po Kradošovi-hrabošovi prišiel v mene kniežaťa vládnuť Odojevčan, ďalší kradoš, ten, čo kúpil pôstne vajcia za groš. Aj jemu však došlo, že bez vzbúr sa mu nebude dobre žiť, a aj on začal Hlupákov podpichovať. Povstali Krivobrušci, Praclikári, Slamienkári – všetci bránili staré poriadky a svoje práva. Odojevčan zaútočil na vzbúrencov a aj on nemilosrdne strieľal, no zbytočne, lebo vzbúrenci sa nielenže nevzdávali, ale strhli za sebou aj Čiernostropníkov a Hrubohubcov. Knieža začul bláznivú streľbu bláznivého Odojevčana a dlho to trpel, napokon to však už nevydržal: osobne vyrazil proti vzbúrencom vystrieľal ich všetkých do jedného a vrátil sa domov.

„Poslal som im čistokrvného zlodeja a vysvitlo, že je to zlodej," sťažoval sa knieža, „poslal som Odojevca, čo pôstne vajcia kúpil za groš, a aj z toho sa vykľul zlodej. Koho pošlem teraz?"

Dlho premýšľal, koho z dvoch kandidátov uprednostniť: či Orlovčana podľa príslovia Orlovčania všetkých zdania, alebo Šujančana, ktorý, ako sa vraví, pobýval v Piteri u nevlastnej materi, no nakoniec uprednostnil Orlovčana, lebo ten patril k starému rodu Rozbitohlavcov. No len čo Orlovčan nastúpil na svoje miesto, vzbúrili sa Staričania a namiesto vojvodu privítali chlebom a soľou kohúta. Orlovčan sa vybral k nim, dúfal, že si v Starici pochutná na jeseterovi, no zistil, že tam je len veľa špiny. Tak Staricu vypálil a starické ženy a dievčatá sprznil. Keď sa knieža o tom dozvedel, vyrezal mu jazyk.

Potom knieža ešte raz skúsil poslať jednoduchšieho zlodeja a zvolil Kaliazinčana, ktorý vraj kúpil sviňu za bobra, no vysvitlo, že je to ešte väčší zlodej ako Kradoš-hraboš a Orlovčan. Vzbúril Semenďajevčanov a Zajazerčanov, a keď ich pozabíjal, podpálil ich.

Vtedy vladár vyvalil oči a skríkol:

„Trepať hlúposti je horšie ako hlúposť!"

A osobne prišiel do Hlupákova a zvolal:

„Bič na vás!"

Týmito slovami sa začali historické časy.

Zoznam mešťanostov v meste Hlupákove v rôznych dobách najvyššou vrchnosťou vymenovaných (1731 – 1826)

1. Klementius, Amadeus Manujlovič. Priviezol ho z Talianska Biron, vojvoda kurónsky, lebo vedel majstrovsky vyrábať makaróny, neskôr mu náhle udelili príslušnú hodnosť a poslali ho za mešťanostu do mesta Hlupákova. Keď prišiel do Hlupákova, nielenže nezanechal výrobu makarónov, no dokonca do nej nútil aj občanov, čo mu prinieslo slávu. Za zradu bol v roku 1734 zbičovaný a po vytrhnutí nozdier poslaný do vyhnanstva do Berezova.

2. Ferapontov, Fotius Petrovič, brigadír. Niekdajší barbier spomenutého vojvodu kurónskeho. Často viedol kampane proti neplatičom a tak rád sa verejne predvádzal, že vlastnoručne trestal bičovaním. V roku 1738 ho v lese roztrhali psy.

3. Velikanov, Ivan Matvejevič. Najprv utopil v rieke hospodárskeho riaditeľa a vo svoj prospech uvalil na obyvateľov daň vo výške troch kopejok na osobu. Do krvi zmlátil mnohých miestnych policajných náčelníkov. V roku 1740, za vlády miernej Alžbety, ho prichytili pri ľúbostnej afére s Avdotiou Lopuchinovou, zbičovali ho, vyrezali mu jazyk a poslali ho do žalára v Čerdyni.

4. Urus-Kuguš-Kiľdibajev, Manyl Samylovič, kapitán-poručík granátnikov. Vyznačoval sa šialenou odvahou a raz dokonca zaútočil na mesto Hlupákovo. Keď sa o tom dozvedela vrchnosť, namiesto pochvaly bol v roku 1745 verejne odvolaný.

5. Lamvrokakis, grécky utečenec bez rodného a otcovského mena, dokonca i bez hodnosti, ktorého zadržal gróf Kirill Razumovskij na trhu v Nežine. Predával grécke mydlo, špongie a orechy, navyše bol prívržencom klasického vzdelania. V roku 1756 ho našli v posteli zožratého plošticami.

6. Baklan, Ivan Matvejevič, brigadír. Bol vysoký dva metre dvadsaťpäť a pýšil sa tým, že je priamy potomok Ivana Veľkého (známa

zvonica v Moskve). Búrka, čo zúrila v roku 1761, ho prelomila vo dvoje.

7. Pfejfer, Bogdan Bogdanovič, gardový seržant, holsteinský rodák. Nevykonal nič, v roku 1762 ho odvolali pre nevzdelanosť.

8. Brudastyj, Dementij Varlamovič. Vymenovali ho napochytro a v hlave mal určité zvláštne zariadenie, pre ktoré dostal prezývku Verklík. To mu však nebránilo dať do poriadku nedoplatky, zanedbané jeho predchodcom. Počas jeho vládnutia nastalo katastrofálne sedemdňové bezvládie, o čom bude reč neskôr.

9. Dvojekurov, Semion Konstantinovič, štátny radca a rytier. Vydláždil Veľkú a Šľachtickú ulicu, zaviedol varenie piva a medoviny, ako aj používanie horčice a bobkového listu, vymáhal nedoplatky, podporoval vedy a usiloval sa o to, aby sa v Hlupákove založila akadémia. Napísal dielo Životy najpozoruhodnejších opíc. Bol silnej postavy a mal jednu po druhej osem mileniek. Jeho manželka Lukerija Terentievna bola veľmi blahosklonná, čím výrazne prispela k lesku jeho vládnutia. Zomrel v roku 1770 prirodzenou smrťou.

10. Markíz de Sanglot, Anton Protasievič, pôvodom Francúz a Diderotov priateľ. Bol známy svojou ľahkovážnosťou a rád spieval neslušné piesne. Lietal vzduchom v mestskom parku a div neuletel, no zachytil sa šosmi o hrot veže a bolo veľmi ťažké ho z nej zvesiť. Za tento kúsok ho v roku 1772 odvolali, no neklesol na duchu a o rok vystupoval s Izlerom v minerálnych kúpeľoch. (5)

11. Ferdyščenko, Peter Petrovič, brigadír. Bývalý vojenský sluha kniežaťa Poťomkina. Mal chabý rozum a zajakával sa. Vymáhanie nedoplatkov zanedbával, ľúbil pečené hovädzie aj bravčové mäso a husacinu s kapustou. Počas jeho vlády vypukol v meste hladomor a požiar. Zomrel v roku 1779 na obžerstvo.

12. Borodavkin, Vasilisk Semionovič. Na poste mešťanostu pôsobil najdlhšie a najoslnivejšie. Viedol trestné výpravy proti neplatičom daní, pričom vypálil tridsaťtri dedín a týmito opatreniami

vymohol nedoplatky vo výške dva ruble a päťdesiat kopejok. Zaviedol kartovú hru la mouche a olivový olej, vydláždil trhovisko a pozdĺž ulice vedúcej k úradným budovám vysadil brezy, aj on sa usiloval o založenie akadémie v Hlupákove, po zamietnutí žiadosti postavil policajnú stanicu. Zomrel v roku 1798 na trestnej výprave, na poslednej ceste ho odprevadil náčelník polície.

13. Negoďajev, Onufrij Ivanovič, bývalý kurič z Gatčiny. Vytrhal dlažbu z ulíc, čo vydláždili jeho predchodcovia, a zo získaného kameňa nastaval pamätníky. Vymenený v roku 1802 za nesúhlas s Novosilcevom, Čartoryjským a Strogonovom (vo svojej dobe vynikajúci triumvirát) ohľadne ústavnosti, v čom mu jej následky dali za pravdu.

14. Mikaladze, Xaverij Georgievič, knieža, Čerkes, potomok zmyselnej kňažnej Tamary. Mal zvodný vzhľad a tak vášnivo miloval ženy, že takmer zdvojnásobil populáciu Hlupákova. Zanechal po sebe užitočnú príručku na túto tému. Zomrel v roku 1814 na vyčerpanosť.

15. Benevolenskij, Feofilakt Irinarchovič, štátny radca, Speranského spolužiak zo seminára. Bol múdry a mal záľubu v zákonodarstve. Predpovedal verejné súdnictvo a miestnu samosprávu. Mal pomer s kupkyňou Raspopovovou, u ktorej každú sobotu jedával plnené pirohy. Vo voľnom čase písal kázne mestským popom a prekladal z latinčiny diela Tomáša Kempenského. Opäť zaviedol do užívania ako užitočné horčicu, bobkový list a olivový olej. Prvý začal vyberať daň z úplatkov, ktorá mu vynášala tritisíc rubľov ročne. V roku 1811 ho za podporu Bonaparta pohnali na zodpovednosť a poslali do vyhnanstva.

16. Pryšč, Ivan Pantelejič, major. Vysvitlo, že má vypchanú hlavu, čo odhalil miestny predstaviteľ šľachty.

17. Ivanov, Nikodim Osipovič, štátny radca. Bol taký malý, že nebol schopný obsiahnuť väčšie zákony. Zomrel v roku 1819 od námahy, keď sa usiloval pochopiť určité senátne nariadenie.

18. Du Chariot, Angel Dorofejevič, vikomt, pôvodom Francúz. Rád sa obliekal do ženských šiat a pochutnával si na žabách. Po prehliadke vysvitlo, že je to deva. V roku 1821 bol vypovedaný za hranice.

19. Grustilov, Erast Andrejevič, štátny radca. Karamzinov priateľ. Vyznačoval sa láskavosťou a citlivým srdcom, rád pil čaj v mestskom háji, a keď počul tokať hlucháne, vždy mu vyhŕkli slzy. Ostalo po ňom niekoľko diel idylického obsahu a zomrel na melancholiu v roku 1825. Daň z nájmu zvýšil na päťtisíc rubľov ročne.

20. Ugrium Burčejev, niekdajší vojenský dozorca. Zničil staré mesto a postavil nové na inom mieste.

21. Perechvat-Zalichvatskij, Archistratig Stratilatovič, major. O ňom pomlčím. Vošiel do Hlupákova na bielom koni, spálil gymnázium a zrušil vedy.

Verklík (6)

V auguste roku 1762 nastal v Hlupákove nezvyčajný rozruch – do mesta prišiel nový mešťanosta Dementij Varlamovič Brudastyj. Obyvatelia boli nadšení – novovymenovaného vládcu ešte ani nevideli na vlastné oči, no už si o ňom rozprávali anekdoty a nazývali ho krásavcom a múdrou hlavou. Navzájom si blahoželali, bozkávali sa, ronili slzy radosti, vchádzali do krčiem, vychádzali z nich a opäť do nich vchádzali. V návale nadšenia si pripomínali aj starodávne hlupákovské slobody. Poprední občania sa zišli pred chrámovou zvonicou, vytvorili ľudové zhromaždenie a vzduch sa otriasal výkrikmi: „Ty náš tatíčko! Ty náš krásavec! Ty naša múdra hlava!“

Vyskytli sa aj nebezpeční rojkovia. Vedení skôr tlkotom vďačného srdca než rozumom tvrdili, že za nového mešťanostu bude kvitnúť obchod a že pod dozorom miestnych policajtov rozkvitne veda a umenie. Nezdržali sa ani porovnávania. Spomínali starého mešťanostu, čo práve odišiel z mesta, a došli k záveru, že hoci aj on bol krásavec a múdra hlava, nový vládca bude lepší už len

preto, lebo je nový. Jedným slovom, v tomto prípade sa tak ako v mnohých podobných naplno prejavilo aj zvyčajné hlupákovské nadšenie, aj zvyčajná hlupákovská ľahkovážnosť.

Nový mešťanosta sa však prejavil ako mlčanlivý a nevľúdny. Pricválal do Hlupákova, ako sa vraví, ozlomkrky, lebo doba bola taká, že nesmel stratiť ani chvíľu. Len čo sa dostal na miestne pastviny, už tam, na samej hranici mesta, zbičoval hŕbu povozníkov. No ani táto okolnosť neschladila nadšenie obyvateľov, lebo hlavy mali ešte plné spomienok na nedávne víťazstvá nad Turkami a všetci dúfali, že nový mešťanosta druhý raz dobyje pevnosť Chotyn.

No obyvatelia sa čoskoro presvedčili, že ich jasot a nádeje boli prinajmenšom predčasné a prehnané. Došlo k zvyčajnej audiencii a tu Hlupáci prvý raz v živote na vlastnej koži pocítili, akým trpkým skúškam môže byť vystavená aj tá najurputnejšia láska k vrchnosti. Všetko na tejto audiencii bolo akési záhadné. Mešťanosta mlčky obišiel rady mestských úradníkov, blysol očami, vyhlásil: „Nestrpím!“ a zmizol vo svojej kancelárii. Úradníci zmeraveli a po nich zmeraveli aj obyvatelia.

Bez ohľadu na svoju nepoddajnú tvrdosť sú Hlupáci neskutočne rozmaznaní ľudia. Majú radi, keď na mešťanostovej tvári svieti vľúdny úsmev, keď si s nimi občas milo zažartuje, a sú zmätení, keď len tak odfrkáva či vydáva tajomné zvuky. Mešťanosta môže zaviesť rôzne opatrenia, dokonca nemusí zavádzať nijaké, no ak nebude pritom trepať piate cez deviate, nikdy si nezíska popularitu. V Hlupákove bývali naozaj múdri mešťanostovia, takí, ktorým neboli cudzie dokonca myšlienky o zriadení akadémie, taký bol napríklad štátny radca Dvojekurov, nachádzajúci sa v zozname pod číslom 9, no keďže neoslovovali Hlupákov ani bračekovci, ani detičky, ich mená upadli do zabudnutia. Naopak, boli aj iní, aj keď nie že by veľmi hlúpi – takých nebolo –, ale takí, čo robili vcelku bežné veci, teda bičovali a vymáhali nedoplatky, keďže však pritom zakaždým povedali niečo milé, ich mená nielenže boli vyryté do pamätných dosák, ale vyskytovali sa aj v najrozmanitejších ústnych legendách.

Tak tomu bolo aj teraz. Akokoľvek vzplanuli srdcia obyvateľov pri príchode nového mešťanostu, audiencia uňho ich značne rozladila.

„To čo malo byť? Odfrkol a obrátil sa nám chrbtom! Čo sme ešte nikdy nevideli chrbát? Od srdca sa s nami porozprávaj! Milý